

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 71 Haziran 2020 & Volume: 13 Issue: 71 June 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YAŐA(YAMA)YAN DİLLER ÜZERİNE ON AN INVESTIGATION INTO LIVING LANGUAGES/LANGUAGES FAILING TO LIVE IN THE WORLD AND TURKEY

Şahap BULAK*

Öz

Günümüzde dünyada 6000 civarında dil konuşulmaktadır. Dünyada yaklaşık 6000 dil konuşulmasına rağmen sadece iki yüz civarında devlet olduğu göz önünde bulundurulduğunda hemen hemen bütün ülkelerde birden fazla dilin konuşulduğu söylenebilir. Bu ülkelerin sınırları içerisinde konuşulan dillerin sayısı doğal olarak değişkenlik göstermektedir. Ancak devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan dil ve kültür ölümleri gün geçtikçe artmaktadır. UNESCO verilerine göre her 15 günde 1 dilin kültürel ve sosyal ortamıyla beraber yok olduğu dünyada konuşulan dillerden 2473 tanesi yok olma tehlikesi yaşıyor. Bu oranın dünyada konuşulan toplam dil sayısının %40'ından fazla bir oran olduğu göz önüne alındığında bu durumun ne kadar büyük bir tehlike olduğu daha iyi görülür.

Bu çalışmada günümüzde dünyada ve Türkiye'de yaşayan diller mercek altına alınmış, başta Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü olmak üzere uluslararası kuruluşların yayımladıkları raporlar ışığında bu dillerin durumları ve baş başa kaldıkları yok olma tehlikesi incelenmiştir. Daha sonra dünyada ve Türkiye'de yaşayan dillerin en büyük sorunu olan yok olma tehlikesi mercek altına alınmış ve dillerin kaybolma sebepleri üzerinde durulmuştur. Dillerin yaşayabilmesi için alınabilecek önlemler ayrıntılarıyla sıralanmış, bu hususta alınabilecek tedbirler ve bu tedbirlerin başarılı olabilmesi yapılması gerekenler hakkında bilgiler verilmiştir. Böylece dünyada ve Türkiye'de yaşayan dillerin yaşadığı yok olma tehlikesine dikkat çekilmiş ve bu tehlikenin ortadan kaldırılabilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dünya, Türkiye, Diller, Yaşayan Diller, Tehlikedeki Diller, Kaybolan Diller.

Abstract

Today, around 6000 languages are spoken in the world. Although around 6000 languages are spoken in the world, it can be said that more than one language is spoken in almost all countries considering that there are only about two hundred states. The number of languages spoken within the borders of these countries varies as a matter of course. However, language and cultural extinctions arising from the failure of states to meet their obligations are increasing day by day. According to UNESCO data, 2473 of the languages spoken in the world, where one language disappears with its cultural and social environment every 15 days, are in danger of disappearing. Considering that this rate is more than 40% of the total number of languages spoken in the world, how this situation is in grave danger will be observed better.

In this study, the living languages in the world and Turkey were scrutinized and in light of the reports published by international organizations including the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, the danger of extinction and the current situation of these languages were examined. Then the biggest problem with the extinction of living languages in the world and Turkey was scrutinized with a focus on the reasons for the extinction of languages. The precautions that can be taken for the survival of the languages are listed in detail, and the information about the precautions that can be taken in this regard and the things that should be done for these measures to be successful are given. Thus attention was paid to the danger of extinction faced by living languages in the world and Turkey and some suggestions were made regarding the elimination of this danger.

Keywords: World, Turkey, Language, Living Languages, Endangered Languages, Disappearing Languages.

* Doç.Dr., Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sahapbulak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6459-3680>

Giriş

İnsanı diğer varlıklardan ayıran düşünme ve konuşma yeteneğidir. İnsanın düşünme yeteneğinin kaynağı olan akıl ile konuşma ve sosyalleşme yeteneğinin kaynağı olan dil, birbirini tamamlayan ve insanı diğer varlıklardan üstün kılan iki önemli özelliktir. Biri olmadan diğeri yarım veya eksik kalır. İnsanın düşünme ve mukayese yapma gücü olan akıl, hayatını idame etmesini sağlarken dil sayesinde ifade edilme olanağı bulur. Dil, sadece insana sosyalleşme ve iletişim imkanı vermez, aynı zamanda ona kişiliğini şekillendirme ve kimlik kazanma imkanı da verir. İnsanın geçmişini öğrenip bugününü idrak etmesi ve geleceğine yön vermesinde akıl kadar dilin de rolü vardır. Bu yönüyle dil de akıl gibi bir anlamda sahibine hizmet eder. Ancak insanın bireysel yanı olduğu gibi en az onun kadar önemli olan sosyal yanı da vardır. İnsanın sosyal yanını oluşturan iletişim kurma ve sosyalleşme dil sayesinde olur. Bu sebeple dil, bireyler için olduğu kadar milletler için de önemlidir. Sevinçte, tasada, kederde bir olmanın ilk şartı aynı dili konuşmaktır. Zira bir topluluğu oluşturan bireylerde milli bilinç oluşturup onu millet yapan dildir. Dil bir milleti oluşturan bireyler arasında birlik ve beraberliği sağladığı gibi milli kültürün oluşmasını ve bu kültürün yeni nesillere aktarılmasını da sağlar. Dolayısıyla bireylerin hayatında olduğu gibi milletlerin hayatında da çok önemli bir yere sahip olan dil, hem bireyler hem de milletler için yaşam hakkından sonra gelen en önemli hakktır.

Kuran-ı Kerim’de, “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışsınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır* (Hucurât Suresi 13).” ayetiyle insanların tanınma ve tanışmasını sağlayacak bir kimlik edinme amacı taşıyan kavim ve kabilelere ayrılmanın bir gurur, değer ve övünç vesilesi olabileceği fakat kesinlikle farklı etnik gruplara bir üstünlük vesilesi olarak kullanılmaması gerektiği amir hükümleri ortaya konmuştur. Ayet-i kerime, üstünlüğün insanın kendi iradesi dışında sahip olduğu etnik köken, dil, renk gibi özellikleriyle değil, kendi irade ve gayretiyle elde ettiği namus, şeref, dürüstlük, adil olma gibi evrensel değerleri yaşama ve yaşatmasıyla ölçülebileceğini vurgulamaktadır. Ayette geçen “takva” kelimesiyle kastedilen budur. Bu da erdemleri hayatına tatbik etmek, öktemlerden sakınmaktır. Bu ayetten açıkça anlaşılmaktadır ki insanların kendi iradesi dışında sahip olduğu ırk, cinsiyet, renk ve dil gibi özellikleri bir üstünlük vesilesi olamayacağı gibi, dışlanma, horlanma, küçük görülme vesilesi de olamaz.

Yine Kuran-ı Kerim’de, “*O’nun kanıtlarından biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır* (Rum süresi 22)” ayetinde insanların dillerinin ve renklerinin farklı olmasının Allah’ın varlığının kanıtlarından biri olduğu ifade edilmektedir. Bunda bilinçli insanlar için ibretler olduğu da söylenerek konunun ehemmiyeti ve hassasiyeti vurgulanmıştır. Ayette değişik etnik kökenli olan insanların farklı dilleri konuşmasının ve aynı etnik kökenli olup aynı dili konuşan insanlar arasında bile lehçe, şive ve ağız farklılıkları oluşmasının yaradılışın gereği olduğu ifade edilmiştir. Hucurât suresinin 13. ayetini bir bakıma tamamlayan bu ayette de görüldüğü gibi kaynağını yaratıcıdan aldığı için insanın etnik kökeni, dili, cinsiyeti, rengi gibi Allah vergisi özellikleri canı ve kanı gibi kutsal ve dokunulmazdır. Kendisinden önceki cahiliye döneminde var olan bütün kötülükler gibi etnik köken, dil, cinsiyet, renk ayrımcılığından beslenen ırkçılığı da yasaklayan İslamiyet’e göre, insanların Allah vergisi diğer bütün özellikleri gibi etnik kökenleri ve dillerine saygı göstermek, kulluk vazifesini hakkıyla yerine getirmenin en önemli göstergelerinden biridir. Irkı, cinsiyeti, rengi ve dili gibi gayrı iradi özelliklerinden dolayı insanlara kötü muamele etmek zulümdür ve bunu yapanlar Allah tarafından cezalandırılacaktır.

İnsanoğlu tarihin değişik dönemlerinde insanların canı, kanı ve yaşam hakkı gibi ırkı, dili, rengi gibi kutsallarını da çiğnemiş, zulüm sebebi olarak göstermekten çekinmemiştir. Temel insan hakları bakımından başladığı günden bugüne dünya tarihine yön veren güçler temelde ikiye ayrılır. Bu güçler yaşam hakkı, din, dil ve kültür gibi temel insan haklarının kullanılmasında belirleyici faktörler olmuştur. Bunlardan biri; zulüm, sömürü, acı, kan ve gözyaşından; diğeri ise hoşgörü, merhamet, paylaşım ve adaletten beslenmiştir. Zamanla bu iki güç, birer zihniyete dönüşerek bugünlere kadar gelmiştir. Zulüm, sömürü, acı, kan ve gözyaşından beslenen zihniyet, ele geçirdiği topraklarda yaşayan insanların etnik kökenini, dilini, dinini ve kültürünü yok ederek onları ekonomik olarak sömürmek için büyük çaba sarf etmiştir. 17. yüzyılda hız kazanan ve 20. yüzyıla kadar sürekli yayılmacı bir politika izleyerek ulaşabildiği her yeri talan eden bu sömürgeci zihniyet, egemenliği altına aldığı yerleri doğal kaynakları ve ekonomik varlıkları bakımından talan etmekle kalmamış, temel insan haklarını çiğneyerek katliam ve soykırımlar gibi büyük acılara da sebep olmuştur. Yakın zamanda başta Afrika olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde bunun örneklerini görmek mümkündür. Egemenliği altına aldığı toprakları maddi ve manevi olarak sömüren güçler, baskı ve güç kullanarak sözümona devasa imparatorluklar kurmuşlardır. Zamanla zulmün sürekli olamayacağı gerçeğiyle yüzleşen bu güçler ardında yeryüzünde yaşam sürdükçe unutulmayacak kadar derin acı, gözyaşı

ve kan bırakarak geldikleri yere dönme akıbetinden kurtulamamış, kurdukları zulüm imparatorlukları tarihin kara sayfalarında yerlerini almıştır. Bunlar sadece sömürdükleri toplumlar tarafından değil, insanlık vicdanı tarafından da nefretle anılmış, anılmakta ve anılacaklardır.

Dünya tarihine yön veren bir diğer güç ise, hoşgörü, merhamet, paylaşım ve adaletten beslenen zihniyettir. Bu zihniyet, hâkimiyet kurduğu topraklarda yaşayan toplulukların etnik kökenini, dinini, dil ve kültürlerini birer zenginlik kaynağı görüp onlara saygı göstererek buraları hoşgörü ve adaletle idare etmiş, insan temel hak ve hürriyetlerinin zedelenmemesi için gayret sarf etmiştir. Egemenliği altına aldığı toprakları ve bu topraklarda yaşayan insanları sömürmek gibi bir amacı olmadığından bu toprakların zenginliklerini yine bu toprakların imarı, kalkınması ve burada yaşayan halkın refahı için kullanmıştır. Bu uğurda başarılı olan devletlerin hâkim olduğu bölgelerde huzur ve refah düzeyi sürekli yükselmiş, bu yönüyle başka toplumlara da örnek olmuşlardır. Hoşgörü ve adaletleri sayesinde güçlü aidiyet duygularına sahip tebaası oluşan bu devletler, arkalarında birlik ve kardeşlik içinde huzurlu bir şekilde bir arada yaşama hikâyeleri bırakmış, farklılıkları baskı ve zulümle ortadan kaldırmak yerine doğal gelişimlerini engellemeden yaşatarak kültürel zenginliğe çevirmeyi başarmış, insanlık tarihinin en muhteşem medeniyetlerini kurup uzun yıllar yaşatmışlardır. Tarihin şeref sayfalarında yerlerini alan bu medeniyetler, sadece mensupları tarafından değil, insanlık vicdanı tarafından da saygı ve sevgiyle anılmış, anılmakta ve anılacaklardır. Hoşgörü ve adaletten ayrılmadıkları sürece sürekli kalkınan ve gelişen bu devletler, hoşgörü ve adaletten ayrılmaya başladığı andan itibaren çökmeye yüz tutmuş, zamanla sömürgeci devletlerin akıbetine uğramaktan kurtulamamışlardır.

Başlangıçtan günümüze kadar dünya tarihine yön veren güçlerden zulüm, sömürü, acı, kan ve gözyaşından beslenen ırkçı ve sömürgeci zihniyet hakimiyet kurduğu her yerde bütün temel insan hak ve hürriyetlerine olduğu gibi farklı dillere de yaşam hakkı tanımamış, birçok dilin yok olmasına sebep olmuştur. Bu zihniyetin değişmez tezahürü olan ırkçılık, tarih boyunca görüldüğü her yerde, her zaman kan, gözyaşı ve büyük acılara yol açmıştır. Fransız İhtilaliyle sistematik bir şekilde ortaya çıkarak bazı devletlerin dolayısıyla hükümetlerin resmi politikasına dönüşen ırkçılık, geçmişte olduğu gibi bugün de temel insan hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmak, bu haklardan biri olan ana diliyle konuşma, onu yaşatma ve geliştirme hakkını engellemek için var güçleriyle çaba sarf etmiştir. Hoşgörü, merhamet, paylaşım ve adaletten beslenen zihniyet ise, hakimiyet kurduğu yerlerde ana diliyle konuşma, onu yaşatma ve geliştirme hakkı gibi bütün insan hak ve hürriyetlerinin sonuna kadar kullanılabilmesi için büyük özveri göstermiş, karşılığını huzur, güven ve kalkınma olarak almıştır.

1. Dünyada Yaşayan Diller

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)'nün Uluslararası Anadil Günü dolayısıyla yayımladığı raporlara göre dünyada 6000 civarında dil konuşulmaktadır. Dünyada yaklaşık 6000 dil konuşulmasına rağmen sadece iki yüz civarında devlet olduğu göz önünde bulundurulduğunda hemen hemen bütün ülkelerde birden fazla dilin konuşulduğu söylenebilir. Ancak bu ülkelerin sınırları içerisinde konuşulan dillerin sayısı doğal olarak değişkenlik göstermektedir. Örneğin dünyanın hemen ülkesinde görülen dil çeşitliliği, Kuzey Korede yok denecek azdır. Buna karşın 10 milyonun altında nüfusu olan Papua Yeni Gine'de 800 civarında dil konuşulmaktadır. Bu özelliği ile Papua Yeni Gine, dünyada dil çeşitliliğinin en yüksek olduğu ülke konumundadır. Yine nüfusuna oranla çok yüksek sayılabilecek oranda dillerin konuşulduğu ülkelerin olduğu bilinmektedir. 400'den fazla dilin konuşulduğu Nijerya ile 200'den fazla dilin konuşulduğu Zaire bu tür ülkelerdendir. Yaklaşık 80 ülkede baskın dil olarak konuşulan ve bunların 45'inde aynı zamanda resmi dil olan İngilizce, yaklaşık 50 ülkede baskın dil olarak konuşulan ve bunların 32'sinde aynı zamanda resmi dil olan Fransızca, kendi ülkeleri dışında onlarca ülkede baskın dil olarak kullanılan ve bunların bir kısmında resmi dil olan İspanyolca ve Portekizce gibi diller bu durumlarını sömürgecilik faaliyetlerine borçludur. Bu diller, yüzlerce hatta binlerce dil yok edilerek bu hale getirilmişlerdir.

UNESCO her yıl 21 Şubat Uluslararası Anadil Günü¹ dolayısıyla uzmanlar tarafından hazırlanan ve dünyada konuşulan dillerin mevcut durumlarını özetleyen raporlar yayınlamaktadır. Bu raporlarla dünyada dilsel farkındalık oluşturularak çok dillilik teşvik edilmekte, dilin korunması gerekliliği vurgulanarak kaybolmalarının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. UNESCO'nun Uluslararası Anadil Günü dolayısıyla

¹ UNESCO, 1952'de Pakistan'ın Urdu dilinin Bangladeş halkının da resmi dili olduğunu ilan etmesiyle başlayan Bengal Dil Hareketi eylemlerinde birçok öğrencinin öldürülmesiyle sonuçlanan olayların anma günü olan 21 Şubat gününü uluslararası uzlaşmayı, kültürel çeşitliliği ve çok dilliliği desteklemek amacıyla "Uluslararası Anadil Günü" olarak kutlanmasını kabul etmiş, 21 Şubat günü 2000'lerin başından itibaren "Uluslararası Anadil Günü" olarak kutlanmaya başlanmıştır.

yayınladığı bu raporlarda tehlike altındaki diller; kırılğan diller, açıkça tehlikede olan diller, ciddi anlamda tehlikede olan diller, son derece tehlikede olan diller ve kaybolmuş diller gibi kategorilere ayrılarak ele alınıp mevcut durumları hakkında bilgi verilmektedir. *Kırılğan diller*, her yaştaki insanlar tarafından genellikle aile içinde veya sınırlı sosyal alanlarda konuşulan dilleri; *açıkça tehlikede olan diller*, çocuklar tarafından anadil olarak çok az öğrenilen ve genellikle orta yaş ve üstü tarafından konuşulan dilleri; *ciddi anlamda tehlikede olan diller*, çocuk, genç ve orta yaştakiler tarafından artık konuşulmayan sadece yaşlılar tarafından konuşulan dilleri; *son derece tehlikede olan diller*, yaşlılar tarafından bile nadiren konuşulan dilleri; *kaybolmuş diller* ise konuşurları kalmayan dilleri ifade ediyor.

Dünyada devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan dil ve kültür ölümleri gün geçtikçe artmaktadır. UNESCO verilerine göre her 15 günde 1 dilin kültürel ve sosyal ortamıyla beraber yok oluyor. Dünyada konuşulan dillerden 2473 tanesi yok olma tehlikesi yaşıyor. Bu oranın dünyada konuşulan toplam dil sayısının %40'undan fazla bir oran olduğu göz önüne alındığında bu durumun bir felaket olduğu daha iyi idrak edilir. Toplumsal hoşgörünün olmadığı ya da yeterince gelişmediği ülkelerde daha çok görülen bu durum, çoğu kez bir ülkenin siyasi birliğinin herkesin aynı dilde konuşması ve eğitim görmesi esasına dayanan yanlış bir algıdan kaynaklanmaktadır. Eski Yunanlıların Yunanca konuşmayanlara "Barbar", Arap'ların ise Arapça konuşmayanlara "Acem" demesi bu algının tezahürlerindedir. Çok eskilere dayanan bu algının hakim olduğu devletlerden biri de Roma İmparatorluğudur. Roma İmparatorluğu yüzyıllarca beka meselesi olarak gördüğü Latinceyi, bütün Avrupa'ya yaymaya çalışmış ancak bu girişimi başarılı olamamış, aksine Latince dışında Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca, Katalanca, Almanca gibi onlarca farklı dilin gelişmesine sebep olmuştur. Yine "tek devlet, tek ulus, tek dil" sloganıyla uygulamaya konduğu ABD'de başta Kızılderililer olmak üzere milyonlarca insanın ölümüne sebep olan bu anlayış, Fransız krallarının, 16. yüzyılda kendi topraklarında üzerinde, Fransızca'yı zorunlu dil olarak dayatmasıyla devam etmiştir. Bu baskı, şiddet ve dayatma, acımasızca uygulanmasına ve Fransız İhtilali ile katlanarak devam etmesine rağmen söz konusu topraklarda Fransızca dışındaki yaşayan diller yaşamını sürdürmeye devam etmiştir. 1950'lerden sonra Fransa, bu zihniyetini tamamen değiştirerek asimilasyon politikalarından vazgeçip resmi dil olan Fransızca dışındaki dilleri öğretmeye, korumaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Fransa'nın ortaçağda uyguladığı yöntemi, bazı devletler günümüzde de uyguluyor, bazı devletler ise yeni uygulamaya başlıyor.

Bugün dünyada varlığını sürdüren iki yüze yakın devletin çok az bir kısmında çok dillilik ve çok kültürlülük bir zenginlik kaynağı olarak görülmekte ve desteklenmektedir. Bu ülkeler birlik, beraberlik, demokrasi ve kalkınma kaynağı olarak gördükleri bu zenginlikliklerini yasalarla güvence altına alarak korumaya çalışmaktadır. Bu amaçla başta UNESCO olmak üzere uluslararası kuruluşların dil ve kültür koruma programlarını geliştirip uygulamakta ve olumlu sonuçlar almaktadırlar. Diğer ülkelerin önemli bir kısmında çok dillilik ve çok kültürlülük ulusal birliğe tehdit olarak görüldüğünden resmi dil dışındaki dillere yaşam hakkı tanınmamaktadır. Bu dillerin konuşulması yasaklanmakta, buna rağmen yaşamaya direnen diller de baskı ve şiddetle yok edilmeye çalışılmaktadır. Bazı ülkelerde ise çok dillilik ve çok kültürlülük ulusal birliğe tehdit olarak görülmemesine rağmen resmi dil dışındaki diller ilgisizlikten kendi kaderlerine terk edilmekte, böylece yok olup gitmektedir.

2. Türkiye'de Yaşayan Diller

Sahip olduğu ekonomik ve kültürel zenginlikten dolayı tarih boyunca sömürgeci güçlerin hedefi haline gelen Anadolu, zaman zaman büyük acılara ev sahipliği yapmıştır. Buna rağmen sahip olduğu büyük kültür mozaiği ve medeniyet birikimi ile bağrında her daim köklü medeniyetler barındırarak bugünlere gelmiştir. Onu cazibe merkezi haline getiren asıl unsur, iklimi ve verimli topraklarından ziyade eşsiz kültür ve medeniyet birikimidir. Yerleşim yeri olduğu ilk dönemden günümüze kadar çok sayıda büyük medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu'da kurulan medeniyetler zamanla yerlerini yeni medeniyetlere bırakırken sadece yurdunu değil, aynı zamanda medeniyet birikimini de yeni medeniyetlere miras bırakmıştır. Yerini başka bir medeniyete bırakarak tarihin sayfaları arasındaki yerini alan medeniyet sayısı artkça medeniyet mirası da artmış, zamanla eşsiz bir kültür mozaiği oluşmuştur. Çok çeşitli etnik köken, din, dil ve kültürlerin ortak medeniyet birikiminden meydana gelen bu mozaik, burada kurulan bütün medeniyetler için çok büyük bir avantaj olmuş, topraklarının verimliliği ve dört mevsimi bir arada yaşatan iklimi ile de birleşince Anadolu eşsiz bir cazibe merkezine dönüşmüştür. Burada kurulan birçok medeniyetin eseri olan bu mirasta çok çeşitli etnik kökenlere sahip toplulukların, din, dil ve kültürlerin katkıları vardır. Anadolu'da yaşam bulan çoğu medeniyet, birçok medeniyetin izlerini taşıyan bu zengin kültürü insanlığın hizmetine sunmuş ve bu medeniyet birikimine çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu medeniyetlerin son dönem örnekleri olan Selçuklu ve Osmanlı medeniyetleri adalet ve hoşgörülerıyla Anadolu'da yaşam süren farklı etnik köken, din, dil ve kültürlere yaşama ve kendini geliştirme fırsatı

sunmuş, insanlık tarihi kadar eski olan bu kültürel birikimi geliştirip zenginleşerek günümüze kadar ulaştırmışlardır. Bu adalet ve hoşgörünün eseri olarak dün olduğu gibi bugün de çok çeşitli etnik unsurlar, din, dil ve kültürler Anadolu'da kendine bir yaşam alanı bularak yaşamını sürdürmektedir.

Günümüzde Türkiye Cumhuriyetinin hüküm sürdüğü Anadolu'da eskiden olduğu birçok farklı etnik köken, din, dil ve kültür varlığını sürdürmekte, ortak anlaşma aracı olarak hâkim dil olan Türkçeyi kullanmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin resmi dili ve ortak anlaşma aracı olarak kullanılan Türkiye Türkçesi, günümüzde Anadolu, Rumeli, Kıbrıs ve Balkanlarda gelişimini sürdürmektedir. Artan bilimsel çalışmalarla anlatım kabiliyeti, özellikleri, kuralları ve zengin söz varlığı ortaya konan Türkiye Türkçesi, günümüzde sadece yazı dili olarak değil, aynı zamanda bilim ve sanat dili olma yolunda da ilerlemektedir. Tarihi boyunca ortaya konan yazılı kaynakları ile Anadolu, Rumeli, Kıbrıs ve Balkanlarda konuşulan ağızlarından beslenen Türkiye Türkçesi yazı dili, aynı zamanda Türkçenin en çok gelişen çağdaş lehçesi konumundadır. Sadece Türkiye'deki ilk ve orta dereceli okullar ile üniversitelerin Türkçe Öğretmenliği ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde değil, dünyanın değişik ülkelerindeki üniversitelerde de öğrenilen, öğretilen ve araştırılan Türkiye Türkçesi, dünya dili olma yolunda ilerlemeye devam etmektedir.

Bugün Türkiye'de resmi ve ortak anlaşma aracı olarak hâkim dil olan Türkçe dışında yaşamını sürdüren ya da sürdürmeye çalışan Kürtçe, Zazaca, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Çerkezce, Abhazca, Boşnakça, Arnavutça, Ermenice, Gürcüce, Hemşince, Lazca, Pomakça, Romanca, Rumca, Süryanice, İbranice gibi birçok dil bulunmaktadır (Geniş bilgi için bakınız. Buran-Yüksel Çak, 2012). Genellikle yaşayan diller olarak adlandırılan bu dillerin mevcut durumlarını genellikle, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün 21 Şubat Uluslararası Anadil Günü dolayısıyla yayınladığı raporlarından öğrenebiliyoruz. İlgisizlikten adeta kendi kaderlerine terk edilen bu dillerin önemli bir kısmı, çeşitli sebeplerle konuşurlarının azalmasından dolayı ya yok olmak üzere, ya da yok tehlikesiyle karşı karşıyadır (Ertem, 2012).

UNESCO Uluslararası Anadil Günü dolayısıyla yayınladığı raporlarda dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan diller gibi Türkiye'deki yaşayan dillerin genel durumlarını gösteren bilgilere de yer vermektedir. Bu bilgilere göre Türkiye'de Konya'nın Sille Köyü merkezli dar bir alanda konuşulan Yunancanın Anadolu'da yaşayan son kollarından olan Kapadokya Yunancası, Kafkasya kökenli olup Marmara Bölgesi'nde çok sınırlı bir alanda konuşulan Ubihça ve Diyarbakır'ın Lice İlçesi Kamışlı Köyü merkezli Süryanice'nin yaşayan kollarından Mlahsoca varlıklarını daha fazla sürdüremeyerek konuşurları kalmayan "kaybolmuş diller" arasında yerlerini almışlardır. Siirt'in Pervari İlçesi Ekindüzü Köyü merkezli olan ve 2000'li yıllara kadar sadece 1000 kişinin konuştuğu Hertevince, Türkiye'nin yanı sıra Yunanistan ve Makedonya'da konuşulan Gagavuz Türkçesinin Anadolu kolu, Doğu Anadolu Bölgesindeki Süryanilerin başta İsveç ve Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmesiyle konuşurları iyice azalan Süryanice'nin Anadolu'da yaşayan kollarından olan Turoyoca ve Türkiye'de yaşayan Yahudilerin konuştuğu İbranice'nin Anadolu'da yaşayan kollarından olan Ladinoca çocuk, genç ve orta yaşta kişiler tarafından artık konuşulmayan sadece sınırlı sayıda yaşlı tarafından konuşulan "ciddi anlamda tehlike altında olan diller" kategorisinde yer almaktadır. Hatay'ın Samandağı İlçesi Vakıflı Köyü merkezli olan ve İstanbul'daki konuşurları da dahil edilirse yaklaşık 50 bin civarında konuşura sahip olan Batı Ermenicesi; Kuzey Irak, Batı İran ve Türkiye-Suriye sınırında yaşayan yaklaşık 240 bin civarında kişinin konuştuğu, göç nedeniyle gün geçtikte konuşuru azalan ve Süryanice'nin Anadolu'da yaşayan kollarından olduğu tahmin edilen Suretce; Doğu Karadeniz merkezli olan Pontus Yunancası; Doğu Karadeniz merkezli olan ve 130 bin civarında kişinin konuştuğu Lazca; Türkiye'de Rize'nin Hemşin İlçesi merkezli olan ve Türkiye dışında Gürcistan ve Orta Asya'nın bazı yerlerinde konuşulan Hemşince ve 1864 göçüyle Osmanlı topraklarına sürülen Abazaların torunları tarafından konuşulan Kuzeybatı Kafkas dillerinden olan Kafkaslardaki akrabalarıyla beraber yaklaşık 40 bin kişinin konuştuğu Abazaca ve Roman vatandaşlarımız tarafından konuşulan ve konuşurları gittikçe azalan Romanca çocuklar tarafından anadil olarak çok az öğrenilen ve genellikle orta yaş ve üstü tarafından sınırlı olarak konuşulan dillerden olup "açıkça tehlikede olan diller" kategorisinde yer almaktadır. Türkiye'de Doğu Karadeniz merkezli olan ve Rusya, Gürcistan, Ortadoğu ve Batı Avrupa'daki konuşurlarıyla beraber yaklaşık 150 bin kişinin konuştuğu Rusyadaki Abhazya Cumhuriyeti'nin Rusça ile birlikte resmi dili olan Abhazca, Türkiye'deki Çerkesler tarafından konuşulan ve Türkiye dışında Rusya, Makedonya, Ürdün, İsrail ve Irak gibi değişik ülkelerde yaklaşık 300 bin kişi tarafından konuşulduğu tahmin edilen Çerkesçenin batı kolu Adigece, Türkiye'de bulunan sınırlı sayıdaki konuşurunun yanı sıra Kafkasların Kabartay Balkaryada yaşayan Kabarvey ve Besleney Çerkesleri tarafından konuşulan Çerkesçenin doğu kolu Kabarca ya da Kabar Çerkesçesi, Esasen Kürtçe'nin Anadolu'da yaşayan kollarından biri olan ve başta Bingöl, Tunceli, Erzincan, Diyarbakır, Palu, Siverek ve Varto olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin değişik yerlerinde yaygın olarak konuşulan Zazaca, başta Adana, Hatay, Şanlıurfa, Mardin ve Siirt illeri olmak üzere Güney ve Güneydoğu illerimizde konuşulan Arapça her yaşta insanlar tarafından genellikle aile içinde veya sınırlı

sosyal alanlarda konuşulan dillerden olup “kırılgan diller” kategorisinde yer almaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye’de konuşulan dillerden sadece Kürtçe’nin Anadolu’da yaşayan bir diğer kolu olan Kurmanca, resmi dil ya da eğitim dili olmamasına rağmen yazı dili olma yolunda belli bir mesafe kat ettiği ve diğer yaşayan dillere nazaran daha fazla konuşura sahip olduğu için şimdilik tehlike altında görülmemektedir. Eğitim dili olamadığı ve yazı dili olarak gelişimini sürdüremediği takdirde bu dilin de yakın zamanda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması kuvvetle muhtemeldir.

Çok dilli ve çok kültürlü ülkelerden biri olan ülkemizde çok dillilik ve çok kültürlülük ulusal birliğe tehdit olarak görüldüğünden Türkçe dışındaki dillerle eğitim yapılması anayasayla yasaklanmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus devlet akımlarının da etkisiyle şiddetli bir şekilde cereyan eden bu anlayış, Türkçe dışındaki dillerin konuşulmasının yasaklanmasına kadar varmıştır. Bu dönemde Türkçeyi geliştirme maksadıyla Öz Türkçecilik adıyla yapılan çalışmalar kapsamında Türkçenin malı olmuş Arapça ve Farsça kelimeler atılarak yerine yeni kelimeler türetilmiş fakat bu yeni kelimeler çeşitli sebeplerden dolayı toplum tarafından kabul görmeyince dilden atılan Arapça ve Farsça kelimelerin yerini Batı dillerinden kelimeler almıştır. Böylece Türkçeyi geliştirmek amacıyla yapılan çalışmalar planlı ve programlı yapılmadığı için Türkçenin doğal değişim ve gelişim süreci zarar görmüştür (Bulak, 2013, 60). Böyle bir ortamda doğal olarak Türkçe dışındaki dillere yaşama şansı tanınmamış, bu diller ya yok olmuş, ya yok olma tehlikesi yaşayacak düzeye gelmiştir.

Bugün ülkemizde sadece Türkçe dışındaki diller değil, Batı dillerinin çok yoğun tazyiki altında egemenlik alanı giderek daralan Türkçe bile gün geçtikçe zayıflamaktadır. Türkçe ile tarih, coğrafya, din ve kültür ortaklığı olan Arapça, Farsça ve yerel dillere karşı gösterilen tavizsiz duruş, maalesef Batı dillerine karşı gösterilmemekte, Batı dillerinin Türkçeyi istilasına sessiz kalınmaktadır. Günümüzde Türkçede kullanılan ve bilimin ortak dili olan terimlerin neredeyse tamamı Batı dillerinden alıntıdır. Üzücü olan Türkçe dilbilgisi terimleri de giderek yabancılaşmaktadır. Bin yıllardır yazılı eserler veren ve onlarca devletin resmi dili olan Türkçe, bugün ancak resmi dil, konuşma dili ve yazı dili olma özelliklerini sürdürebilmekte fakat bilim, sanat, teknoloji ve spor dili olması gerekirken bu alanlardan mahrum bırakılmaktadır.

3. Dillerin Kaybolma Sebepleri

Bir dilin yaşaması, konuşurlarının muhafaza edilmesi ve çoğaltılmasına bağlıdır. Bu sebeple dillerin kaybolmasında en büyük etken şüphesiz konuşurlarının azalarak zamanla tükenmesidir. Bu durumun birçok sebebi vardır. Bu sebeplerin başlıcaları, savaşlar, soykırımlar, sömürgecilik, asimilasyon politikaları, doğal afetler, salgın hastalıklar, göçler, sürgünler, dil ve kültür emperyalizmi, konuşurlarının çeşitli sebeplerle dillerini konuşmaktan vazgeçmesi, resmi dil, eğitim dili, yazı dili ve medya dili ya da bunların herhangi biri olamaması, yeni alanlara, teknolojik gelişmelere uyum sağlayamaması, sürekli değişen ve gelişen dünyada ihtiyaçlara cevap verememesi gibi etkenlerdir.

Savaşlar, soykırımlar, sömürgecilik, asimilasyon politikaları, doğal afetler, göçler, sürgünler, dil ve kültür emperyalizmi gibi sebepler dillerin kaybolmasında etkili olan dış etkenleri oluşturur. Gerek geçmişte gerekse günümüzde dünyanın birçok bölgesinde söz konusu etkenlerle dillerin yok edildiğine rastlamak mümkündür. Baskı, şiddet, sömürme ve yok etme amaçlı olan savaşlar, soykırımlar, sömürgecilik, asimilasyon politikaları, sürgünler, dil ve kültür emperyalizmi gibi etkenler zaten insan hak ve hürriyetlerine kast edilen durumlar olduğu için bunların dillerin ölümüne sebep olması sıradanlaşmıştır. Bunların dışında çok yaygın olmasa da dillerin yok olmasına sebep olan başka dış etkenler de vardır.

Konuşurlarının çeşitli sebeplerle dillerini konuşmaktan vazgeçmesi, bir dilin resmi dil, eğitim dili, yazı dili ve medya dili ya da bunların herhangi biri olamaması, dilin sürekli değişen ve gelişen dünyada ihtiyaçlara cevap verememesi, yeni alanlara, teknolojik gelişmelere uyum sağlayamaması gibi sebepler ise dillerin yok olmasında iç etkenleri oluşturur. Dillerin yok olmasında en önemli iç etken şüphesiz konuşurlarının dillerini çeşitli sebeplerle konuşmaktan vazgeçmesi ya da bundan vazgeçirilmesidir. Konuşurların dillerini konuşmaktan vazgeçmesi genellikle eğitim mecburiyeti, dini, ekonomik, kültürel, göç ve hızlı kentleşmenin geleneksel hayat tarzını yok etmesi gibi sebeplerden; vazgeçirilmesi ise baskı, şiddet, asimilasyon politikaları gibi sebeplerden oluşmaktadır. Sebep her ne olursa olsun konuşurlarının dillerini konuşmaktan vazgeçmesi halinde o dil yeni kuşaklara aktarılamaz ve bir süre sonra kaybolur.

Bir dilin resmi dil, eğitim dili, yazı dili ve medya dili olmaması, o dilin konuşurlarının hızla azalmasına dolayısıyla fakirleşmesine ve zayıflamasına sebep olur. Bu durumda söz konusu dil kuşaktan aktarılmaya olanağını kaybeder. Zamanla o dilin konuşulduğu toplum veya bölgede konuşulan egemen dilin resmi dil, eğitim dili, yazı dili ve medya dili olarak kullanılması bu dile gösterilen ilginin hızla yitirilmesine

sebeptir. Zamanla daha az sayıda kişi tarafından konuşulan söz konusu dil sürekli değişen ve gelişen dünyada ihtiyaçlara cevap veremez hale gelir ve unutulmaya yüz tutar.

Başta İngilizce olmak üzere uluslararası alanda her geçen gün etkinlik alanını artıran dillerin genç kuşaklara iş, makam ve dolayısıyla para kazanmanın tek aracı gibi gösterilerek bunun genç kuşakların bilinç altına bu şekilde yerleştirilmesi de dillerin zayıflatılmasına hatta ölümüne sebep olabilir. "Yumuşak" dil ve kültür emperyalizmi de denen bu yolla yaşayan diller fakirleştirilip zayıflatılarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakılabilir. Günümüzde birçok toplumda bu durumun örneklerini görmek mümkündür.

4. Dillerin Yaşayabilmesi İçin Alınabilecek Önlemler

Bir dilin yaşayabilmesi konuşurlarının olmasına bağlıdır. Bu sebeple yeryüzünün neresinde olursa olsun yaşayan bütün dillerin yaşaması, yaşatılması, korunması ve geliştirilmesi için alınabilecek en öncelikli tedbir, konuşurlarının muhafaza edilmesi, olanak dahilinde ise çoğaltılmasıdır. Bunun için öncelikle konuşurlarının sayısı, buldukları ülke nüfusuna oranı, resmi durumu, ülkedeki hükümetlerin tutumu, belgelerinin miktarı ve kalitesi, konuşurlarının dillerine karşı tutumları, toplumsal ve kültürel zemini, eğitim dili, yazı dili ve medya dili olma durumu, bunun için gerekli materyalin varlığı, yeni alanlara ve medyaya uyumunu içeren genel durumu tespit edilmelidir. Böylece söz konusu dil hakkında geniş bir araştırma ile genel bir durum tespiti yapılarak işe başlanmalı ve bu tespitler ışığında izlenecek yol haritası belirlenmelidir.

Bir dilin yaşayabilmesi konuşurlarının olmasına bağlı olduğu için o dil ile ilgili yapılacak her türlü yaşatma, koruma ve geliştirme çalışmasının başarılı olabilmesi, konuşurlarının bilinçlendirilmesine bağlıdır. Onun için o dilin konuşurlarının önde gelenlerine varsa eğitilmiş kesiminden başlayarak ana dillerinin kendileri için ne kadar önemli olduğu, yok olması halinde neler kaybedecekleri, korunması ve yaşatılması halinde neler kazanacaklarını idrak edebilecekleri şekilde anlatılarak onlara anadil bilinci aşılanmalı ve anadil sevgisi kazandırılmalıdır. Daha sonra dil bilinci kazandırılan bu eğitilmiş kesimin desteği alınarak söz konusu dili konuşan toplumun diğer bireylerine anadil bilinci ve sevgisi kazandırılmalıdır. Bu kapsamda aileler bilinçlendirilip çocuklarına anadillerini öğretmeleri ve onlarla bu dilde konuşmaları teşvik edilmelidir. Bu durum sürekli teşvik edilmeli ve bunun için uygun koşullar sağlanmalıdır. Böylece söz konusu dilin konuşurları çoğaltılmalıdır.

Bir dilin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesinin en etkili yolu o dilin resmi dil, eğitim dili, yazı dili ve medya dili haline getirilmesidir. Günümüzde yaklaşık 6000 dilin konuşulduğu dünyada iki yüze yakın devletin olduğu göz önüne alındığında her dilin resmi dil olma imkanı olmayabilir ama siyasi ve bilimsel destek verildiği takdirde her dil eğitim dili, yazı dili ve medya dili olabilir. Bunun için öncelikle bilimsel esaslara göre, söz konusu dilin konuşurlarının da görüşleri alınarak, alanın uzmanları tarafından söz konusu dilin özelliklerine uygun bir alfabe hazırlanmalıdır. Bu alfabe hazırlanırken söz konusu dilde kullanılan ve örnek alınacak standart alfabede olmayan harfler belirlenmeli, bu harfler herkesin anlayabileceği şekilde tanımlanmalıdır. Her yeni harf için dil konuşurlarının aşına olduğu algı sorunu olmayan ve kullanımı kolay olan semboller seçilmeli, bu sembollerin başta bilgisayar olmak üzere modern yazı yazma araçlarında kolayca kullanılacak sembollerden seçilmesine dikkat edilmelidir. Bu şekilde oluşturulacak alfabe hem dil konuşurları tarafından çabuk benimsenecek hem de bu alanda yapılacak çalışmalar arasında uyum oluşturarak birbirini tamamlayan verimli çalışmalar yapılmasını sağlayacaktır. Böylece yazılı olarak ifade edilme imkanına kavuşması amacıyla ilk adımı atılan dil, bir süre sonra yazı dili, eğitim dili ve medya dili olma olanağına kavuşabilir.

Bir dilin eğitim, yazı ve medya dili olması, o dilin yaygınlaşmasını ve zenginleşmesini dolayısıyla konuşurlarının hızla artmasını sağlar. Bu durumda söz konusu dilin yayılma ve kuşaktan aktarılma olanağı artar. Eğitim dili olan bir dil yeni nesillere akademik düzeyde öğretilme olanağı bulur. Bu sayede yazı dili olma ve geniş kitleler tarafından kullanılma imkanı bulur. Sosyal, yazılı ve görsel medyanın günlük yaşamdaki etkisi göz önüne alınırsa bir dilin medya dili olmasının o dilin korunması ve geliştirilmesi açısından çok büyük önem arz ettiği görülecektir. Medya, bir dilin kendi konuşurlarının yanı sıra toplumun farklı kesimlerine de kolaylıkla ulaşmasını sağlar ve o dile karşı bir sempati oluşmasını sağlar. Eğitim, yazı ve medya dili olma olanağı bulan diller, bu fırsatları iyi değerlendirirse zamanla bulunduğu bölgenin egemen dillerinden biri olabilir.

Yok olma tehlikesi altında olan diller bilimsel çalışmalara konu edilerek dilbilimi ve dilbilimine yakın alanlardaki biliminsanlarının ilgisinin bu dillere çekilmesi sağlanmalıdır. Gerek dünyada gerekse Türkiye'de dillerin yok olmasına seyirci kalamayan gönüllüler ya da meraklılarca yok olma tehlikesi altındaki dilleri yaşatmaya ve geliştirmeye yönelik bazı çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Tek başına bir dili yaşatmaya ve geliştirmeye yetmeyen bu araştırmacılar takdir edilerek çalışmaları desteklenmelidir.

Ancak bütün bilimsel araştırmalar gibi dil araştırmaları da, ancak alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından yapıldığı takdirde başarıya ulaşabilir (Woodbury, 2017, 70). Bu sebeple yok olma tehlikesi yaşayan dillerin yaşatılması, korunması ve geliştirilmesi için alınan tedbirlerin başarılı sonuçlar vermesi için bu alanda yapılacak çalışmalar alanında uzman olan insanlar tarafından yapılmalıdır.

Yok olma tehlikesi altında olan dillerin yaşayan dil malzemesi alan araştırmalarıyla derlenerek kayıt altına alınmalıdır. Bir dilin kurallarının ve özelliklerinin belirlenmesi ile söz varlığının tespiti için büyük önem arz eden bu dil malzemesi, transkripsiyon yöntemiyle yazıya dökülmelidir. Sadece yok olma tehlikesi yaşayan diller için değil, bütün diller için çok önemli olan söz konusu malzeme, olabildiğince fazla olmalı ve alan, konu ve içerik bakımından çok çeşitlilik arz etmelidir. Bu malzeme üzerinde ses, şekil, kelime, cümle ve anlam bilgisi çalışmaları yapılarak bu dilin kapsamlı bir grameri hazırlanmalıdır. Yine bu dil malzemesinden hareketle tek dilli ve çok dilli sözlükler hazırlanmalı, dilin konuşurları ve araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır. Araştırma konusu dilin mensubu olduğu ana dilin diğer tarihi ve çağdaş kolları içindeki yeri ile değişim ve gelişim sürecinin tam olarak ortaya konabilmesi için mensubu olduğu ana dilin diğer tarihi ve çağdaş kolları arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılmalı, benzer ve farklı yönleri belirlenerek kayıt altına alınmalıdır.

Bir dilin yaşatılabilmesi için ona özgün bir kimlik kazandıran kültür ve folklorun da kayıt altına alınması ve yaşatılması gerekir. Bu sebeple, bir dilin yaşatılabilmesi ve zenginliklerinin ortaya çıkarılabilmesi için atasözü, deyim, halk hikâyesi, masal, efsane, bilmece, ninni ve fıkra gibi o dili dil yapan kültür ve folklor değerleri derlenerek kayıt altına alınmalıdır. Bu değerler sadece ait olduğu dilin mensuplarına değil, toplumun diğer kesimlerine de tanıtılmalı ve sevdirmelidir.

Türkiye'nin de üyesi olduğu ve dillerin yaşaması için büyük çaba sarf eden ve bununla ilgili kapsamlı düzenlemeler yapan Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlara göre resmi dil dışındaki dillerin korunmasında ve geliştirilmesinde en büyük sorumluluk devletlere düşmektedir. Resmi dil dışındaki dillerin korunması ve geliştirilmesi, sadece azınlık hakları kapsamında değil; yaşam, din, dil, kültür ve eşitlik gibi devletlerin korumakla yükümlü olduğu temel insan hakları çerçevesinde ele alınmalıdır. Pek çok uluslararası anlaşmada da vurgulandığı üzere devletler, resmi dillerinin dışındaki dil, din ve kültürlerin gelişmesine elverişli koşulların oluşturulması ile diğer dil ve kültürlerin hâkim dil ve kültürün etkisi altına girmeden varlığını sürdürebilmesi için uygun ortam hazırlanmasından da sorumludur. Bu sebeple, devletler, egemenliği altında yaşayan bütün insanların kendi dil, din ve kültürlerini geliştirmeleri için gerekli şartları oluşturmak, bu insanların anadillerini öğrenmeleri, ana dillerinde eğitim alabilmeleri için gerekli tedbirleri almak ile yükümlüdür.

Toplumsal hoşgörünün hakim olduğu ülkelerde çok dillilik ve çok kültürlülük ülkenin siyasi birliğinin en büyük teminatı olarak kabul edilir. Dillerin korunması ve geliştirilmesi için çok dillilik ve çok kültürlülük, bir toplumda ulusal birliğe engel bir durum olarak değil, aksine ulusal birlik ve beraberliğin güvencesi olarak görülmeli ve insan temel hak ve hürriyetleri kapsamında ele alınmalıdır. Zira anadilinde konuşma ve eğitim görme hakkı, fırsat eşitliğini içeren temel bir insan hakkıdır. Bu hak, resmi dil dışındaki dillerin korunması, gelecek kuşaklara aktarılabilmesinin yanı sıra toplumda eşitlik ve aidiyet duygusunun güçlenmesini, farklılıkların tehdit olarak değil, bir zenginlik olarak görülmesini de sağlayacaktır.

Resmi dil dışındaki dillerin korunması ve geliştirilmesi için başta devleti yöneten hükümetler olmak üzere devleti temsil eden ilgili kişi, kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri üzerine düşen bütün görevleri eksiksiz yerine getirmelidir. Bunun için öncelikle resmi dil dışındaki dillerin yok edilmeye çalışıldığı ya da kendi kaderlerine terk edildiği ülkelerde yaygın olan "bir ülkenin siyasi birliğinin herkesin aynı dilde konuşması ve eğitim görmesi esasına dayanan anlayış"tan vazgeçilmeli, farklı dil ve kültürler ulusal birliğin teminatı görülmelidir. Zira bu anlayış nüksettiği her toplumda sadece resmi dil dışındaki dillere değil zamanla aşırıya kaçarak resmi dil ve kültüre de zarar vermiştir. Ülkemizde de özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında fazlasıyla nükseden bu anlayış, sadece Türkçe dışındaki dillere değil, Türkçeyi dizayn etme sevdasıyla Türkçeye bile zarar vermiştir.

Sonuç

Dünyada her on beş günde bir dilin kaybolduğu günümüzde yaşayan ya da yaşadığını sandığımız binlerce dil yok olma tehlikesi yaşamakta ve kayda değer tedbirler daha doğrusu hiçbir tedbir alınmadığı için birer ikişer göz göre göre yok olup gitmektedir. Yaşayan dillerin ise %40'ından fazlası da yok olma tehlikesi yaşamaktadır. Her dil bir kültür dünyası olduğuna göre ölen her dil ile birlikte o dilin kültür dünyası da yok olup gitmektedir. Bu dillerin bir kısmının dünyanın başka yerlerinde konuşulan dillerin lehçesi, şivesi veya ağzı olması bu acı gerçeği değiştirmez. Zira her lehçe, şive ve ağız mensubu olduğu dilin can damarlarından biridir. Beslendiği can damarlarından mahrum kalan diller zayıflayıp zamanla yok olma

tehlikesiyle başbaşa kalacak, belki de yok olacaktır. Dolayısıyla söz konusu dil olunca her kayıp büyük kayıptır.

Günümüzde çok dilli ve çok kültürlü gelişmiş ülkelerin bir kısmı, bu zenginliklerini yasalarla güvence altına almaya gayret etmekte, ulusal dil programları geliştirerek sadece resmi dillerini değil, ülkelerinde yaşayan bütün dilleri yaşatmaya, korumaya ve geliştirmeye çalışmaktadırlar. Sadece kendi ulusal programları ile yetinmeyen söz konusu ülkeler aynı zamanda başta UNESCO olmak üzere uluslararası kuruluşların dilleri yaşatma, koruma ve geliştirme programlarını büyük bir titizlikle uygulamaktadırlar. Çok dilli ve çok kültürlü olan ülkemizde Türkçe dışında yaşayan dillerin neredeyse tamamı yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olmasına rağmen bu dillerin yaşatılması, korunması ve geliştirilmesine yönelik herhangi çalışma yapılmadığı gibi uluslararası kuruluşların dilleri yaşatma, koruma ve geliştirme programlarının uygulanması ile ilgili herhangi bir çalışma da söz konusu değildir. Bu durum, ülkemizde yaşayan dillerin kaderlerine terk edilmesi ve yok olmalarına seyirci kalınmasına yol açmaktadır.

Ülkemizde sadece Türkçe dışındaki diller için değil, başta Türkçe olmak üzere yaşayan bütün dilleri yaşatabilmek, koruyabilmek ve geliştirebilmek için öncelikle çok dillilik ve çok kültürlülüğün ulusal birlik ve beraberliğe tehdit olarak görülmemesi ve bu yönde var olan anlayışın terk edilmesi gerekir. Aksine çok dillilik ve çok kültürlülüğün birlikte yaşamanın getirdiği bir zenginlik kaynağı olduğu, korunduğu sürece toplumun birlik, beraberlik, huzur ve refahının en büyük güvencesi olduğu anlayışı benimsenmelidir. Bu doğrultuda öncelikle yaşayan dillerin eğitim dili, yazı dili, medya dili olması konusunda var olan yasal engeller kaldırılmalı ve başta Türkçe olmak üzere ülkemizde yaşayan bütün dilleri kapsayan ulusal bir dil programı hazırlanmalıdır. Bu programla Türkçenin konuşma dili, resmi dil ve yazı dili olmasının yanı sıra bilim, teknoloji, sanat ve spor dili olması, diğer yaşayan dillerin de yaşatılması, korunması ve geliştirilmesi hedeflenmelidir. Sadece ulusal program ile yetinilmemeli, aynı zamanda başta UNESCO olmak üzere uluslararası kuruluşların dilleri yaşatma, koruma ve geliştirme programları da büyük bir titizlikle uygulanmalıdır. Aksi takdirde sadece Türkçe dışındaki diller değil, Türkçe bile Batı dillerinin tazyiki altında zayıflayarak zamanla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Yaşamın doğası gereği konuşurlarını muhafaza edebilen mümkünse çoğaltabilen; resmi dil, eğitim dili, yazı dili, medya dili olabilen; hızlı bir değişim ve gelişim süreci yaşayan dünyada gündelik ihtiyaçlar başta olmak üzere konuşurlarının ihtiyaçlarına cevap verebilen; evde, sokakta, çarşıda, işte ve bürokraside kısacası toplumsal yaşamın hemen hemen alanında kendisine yer bulabilen; bilişim, elektronik ve teknoloji alanında gelişmelere ayak uydurabilen diller yaşamaya devam edecek, diğerleri kaybolup gidecektir.

Bir dil sadece birtakım kelime, kelime grubu ve cümlelerden ibaret değildir. Her dil, onu oluşturan kültür, gelenek görenek, yaşam tarzı, duyuş ve düşünüş biçimi ile dünya görüşünün eseri olduğu için yok olan veya yok edilen her dil ile beraber bu dili oluşturan kültür, gelenek görenek, yaşam tarzı, duyuş ve düşünüş biçimi ile dünya görüşü de yok olmakta ya da yok edilmektedir. Yok olan ya da yok edilen dillerle beraber insanlığın yüzyıllar boyunca büyük bedeller ödeyerek oluşturduğu kültür ve medeniyet birikimi de yok olmaktadır. Buna sebep olmak büyük bir kötülük, buna seyirci kalmak ise büyük bir talihsizliktir.

KAYNAKÇA

- Akerson, Fatma Erkman (2007). *Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Andrews, Peter Alford (1992). *Türkiye'de Etnik Gruplar*, İstanbul: Ant Yayınları (Çev. Mustafa Küpüşoğlu).
- Aksan, Doğan (2000). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bulak, Şahap (2013). Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanılması. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 3, s. 57-76, March 2013.
- Buran, Ahmet-YÜKSEL ÇAK, Berna (2012). *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Crystal, David (2007). *Dillerin Katli-Bir Dilin Ölümü Bir Millet'in Ölümüdür*. İstanbul: Profil Yayıncılık (Çeviren: Gökhan Cansız).
- Ertem, Rekin (2012). Dillerin Ölümü. (<https://www.tded.org.tr/dillerin-olumu-rekin-ertem> E.T. 02.02.2020)
- Ruhlen, Merritt (2017). *Dilin Kökeni- Anadilin Gelişimi*. İstanbul: Hece Yayınları (Çeviren: İsmail Ulutaş).
- Şener, Cemal (2006). *Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Tanrikulu, M. (2014). Türkiye Coğrafyasında Genel Kültür, Alt Kültür ve Mozaik Kültür. *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu*, 473-480, Ankara.
- Woodbury, Anthony C. (2017). Tehlikedeki Dil Nedir?. *Tehlikedeki Diller Dergisi /Journal of Endangered Language TDD/JofEL Yaz /Summer 2017*.